

Inleiding: Het ontstaan van de Nederlandse taal

In het hoofdstuk 'Nederlands tussen Duits en Engels' kwam naar voren dat deze drie talen in woordenschat en grammatica veel gemeenschappelijke overeenkomsten vertonen. In dit hoofdstuk worden de redenen voor dit verband uitgelegd

M1: De talen van Europa

Het Nederlands, Engels, Duits, Fries en de Scandinavische talen (Deens, Noors, Zweeds, IJslands) zijn Germaanse talen; ze behoren tot de Germaanse taalfamilie, die opgesplitst wordt in een West- en een Noordgermaanse tak. De Oostgermaanse groep is uitgestorven [...]. Het Frans vormt samen met het Spaans, Catalaans, Italiaans, Portugees, Roemeens en Retoromaans de Romaanse taalgroep. Het Russisch, Pools, Tsjechisch zijn Slavische talen; het Lets en het Litouws Baltische. De talen die tot een bepaalde taalgroep behoren, hebben, naast uiteraard verschillen, veel kenmerken gemeenschappelijk. Die overeenkomsten zijn terug te voeren op een gemeenschappelijke oorsprong in het verleden. [...]

Bron: Marijke van der Wal (1994): Geschiedenis van het Nederlands. 2e herziene oplage. Utrecht, p. 47 (ingekort)

Marijke van der Wal gebruikt het begrip taalfamilie om het verband tussen de talen te verklaren. Het Nederlands hoort naast het Engels, Fries en de Scandinavische talen bij de *Germaanse taalfamilie*. Het is wel omstrede of je bij het verband tussen talen daadwerkelijk van 'familie' of 'verwantschap' kunt spreken, omdat deze begrippen uit een heel andere sector komen. Maar als wij bij dit model blijven, wordt feitelijk duidelijk waarom Engels, Nederlands en Duits zo veel gemeenschappelijk hebben. Zij zijn – om bij deze beschrijving te blijven – broer en zus. Iedereen die een broer of een zus heeft zal een aantal gemeenschappelijkheden herkennen. Maar er zijn ook verschillen die er van geboorte aan zijn of die in de loop van de tijd door verschillende ontwikkelingen ontstaan. Ongeveer op deze manier gaat het met de talen.

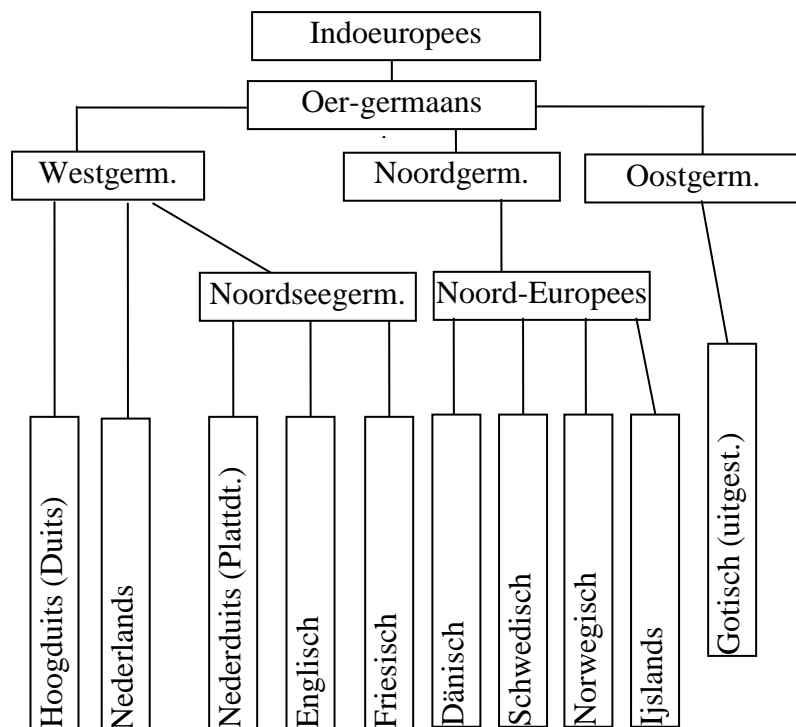
Maar als je van broer en zus spreekt om de positie van de talen Duits, Nederlands en Engels te beschrijven, komt ook de vraag naar de ouders op – of iets algemener uitgedrukt - de vraag naar de oorsprong.

Het voorstadium van de Germaanse taalfamilie wordt 'Oer-Germaans' genoemd. De oorsprong van deze taal wordt rond 1000 vóór Christus gedateerd. Het 'Oer-Germaans' is een gereconstrueerde taal, dat betekent: er zijn geen overleverde teksten uit deze tijd. De taalwetenschappers kunnen slechts op basis van wat later ontstane teksten 'vermoeden' hoe deze in de tijd van het 'Oer-Germaans' er uit gezien zouden kunnen hebben. Gereconstrueerde zinnen en woorden worden met een ster kenbaar gemaakt om aan te duiden, dat er geen echte bewijzen zijn. Een voorbeeld is Oer-Germaans **akraz* (Hoog-Duits: *Acker*, Nederlands: *akker*). De taalwetenschappers gaan ervan uit dat de Oer-Germaanse vorm voor *Acker* **akraz* is.

Het Oer-Germaans heeft – net als vele andere taalfamilies – zijn oorsprong in het Indo-Europees. Ook dit is een gereconstrueerd taalstadium.

De tot nu aangesproken familieverhoudingen kunnen het beste duidelijk gemaakt worden door een zo genoemd stamboommodel (M2). Het stamboommodel baseert op de theorie van August Schleicher (1861/62). Hij stelt dat talen uit een uniforme oertaal zijn ontstaan (vgl. König 2001:39).

M2: Vereenvoudigd stamboommodel

Bron: <http://titus.uni-frankfurt.de/didact/idg/germ/germstax.jpg> (31.01.2006; vereenvoudigd).

Tweede klankverschuiving

Hoog-Duits, Nederlands, Neder-Duits (Plat-Duits), Engels en Fries horen bij de West-Germaanse taalfamilie en hebben dus een gemeenschappelijke oorsprong. Maar toch is de klank van woorden, die er al vóór het ontstaan van de aparte talen waren in de verscheidene zusters talen verschillend. In het Nederlands zeg je bijvoorbeeld *helpen*, in het Engels *to help* en in het Hoog-Duits *helfen*. De klanken komen dus gedeeltelijk niet overeen ondanks dat er nog altijd duidelijk te zien is dat dit woord een gemeenschappelijk oorspronkelijk woord heeft.

Dat wij in het Duits *helfen* zeggen en niet als de Nederlanders *helpen* of de Britten *help*, heeft te maken met een bijzondere klankverandering, die binnen de West-Germaanse talen alleen in het Hoog-Duits bestond: de tweede klankverschuiving. Hier werden de medeklinkers *p*, *t* en *k* in het Hoog-Duits naar *pf/ff/f*, *tz/z/ss/s* en *ch* 'verschoven', in alle andere West-Germaanse talen daarentegen bleven zij bestaan.

M3: Gevolgen van de tweede klankverschuiving

Engels	Nederlands	Neder-Duits	Hoog-Duits
pepper	Peper	Peper	Pfeffer
open	open	open	offen
(to) help	helpen	helpen	helfen
pound	pond	Pund	Pfund
(to) sit	zitten	zitten	sitzen
heart	hart	Hart	Herz
water	water	Water	Wasser
book	boek	Book	Buch
(to) make	maken	maken	machen

M4: Tweede klankverschuiving – ,regels'

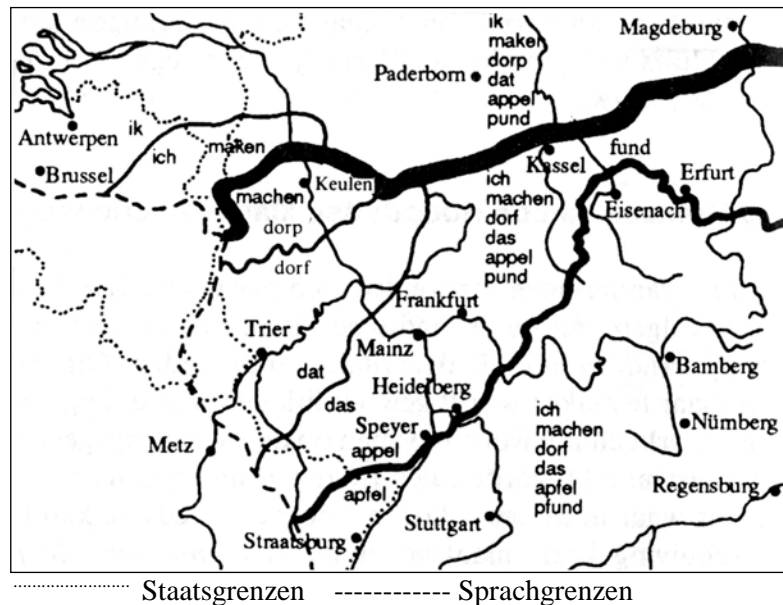
Regel	Beispiel Niederländisch	Beispiel Hochdeutsch
$p \begin{cases} \rightarrow pf \\ \rightarrow ff/f \end{cases}$	pond helpen open	Pfund helfen offen
$t \begin{cases} \rightarrow ts^* \\ \rightarrow ss/s \end{cases}$ * geschrieben: tz/z	zetten water	sitzen Wasser
$k \begin{cases} \rightarrow (kch) \\ \rightarrow ch \end{cases}$	wekken maken boek	wecken (hier keine Lautverschiebung) machen Buch

Bron: Marijke van der Wal (1994): *Geschiedenis van het Nederlands*. 2e herziene oplage. Utrecht, p. 87 (ingekort)

Er is vanuit te gaan dat de tweede klankverschuiving tussen de 5e en de 7e eeuw heeft plaatsgevonden.

Over de ruimtelijke oorsprong en de uitbreiding van de klankverschuiving zijn de meningen verdeeld. Er staat echter wel vast dat de klankverschuiving toen niet in het hele Duitse taalgebied plaatsvond. In het zuiden werd het het sterkst 'doorgevoerd', in het noorden het minst. Daarom zijn de klanken in de huidige Noord-Duitse dialecten, die samengevat kunnen worden in het begrip 'Neder-Duits', nog steeds 'niet verschoven' – evenals de klanken in de Nederlandse taal. Daarom lijken het Nederlands en het Neder-Duits in vele opzichten meer op elkaar dan het Neder-Duits en het Hoog-Duits.

M5: Grenzen van de tweede klankverschuiving

Bron: Marijke van der Wal (1994): *Geschiedenis van het Nederlands*. 2e herziene oplage. Utrecht, S. 88.

De kennis van de tweede klankverschuiving kan een grote hulp zijn bij het begrijpen en leren van de Nederlandse woordenschat – kijk nog eens bij het hoofdstuk 'woordenschat'! Wie bijvoorbeeld de deelregel $p > pf / f(f)$ kent, kan makkelijk afleiden dat het Nederlandse woord *peper* correspondeert met het Hoog-Duitse *Pfeffer*. Maar let op: Ook als je op deze manier erachter kunt komen welke Hoog-Duitse woorden qua uiterlijk bij welke Nederlandse horen – de betekenis kan in beide talen verschillend zijn. Bij *peper* is dit niet het geval.

Opdrachten:

1. Denk samen met een partner erover na welke oorzaken de taalverwantschap tussen het Engels, Duits en Nederlands heeft.
2. Lees de tekst in (M1) en leg met je eigen woorden uit hoe de auteur Marijke van der Wal de gemeenschappelijke overeenkomsten tussen de boven genoemde talen verklaard.
3. Leg aan de hand van model M2 uit, welk verbanden Nederlands, Duits en Engels hebben.
4. „Nederlands is een dochtertaal van het Duits, daarom lijkt zij zo op het Duits en is voor ons makkelijk te begrijpen. Beoordeel deze uitspraak en hou hierbij rekening met het model (M2) en formuleer een geschikt antwoord!
5. Onderstreep of omcirkel de door de tweede klankverschuiving getroffen medeklinkers in M3!
6. Beschrijf de kaart onder M5. Leg uit waarom het dialect dat in Paderborn wordt gesproken meer verschilt van het dialect in Heidelberg dan van de Nederlandse taal.
7. Leg het begrip 'tweede klankverschuiving' uit.